

NEMESIS

Van Misha Glenny verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos *uitgevers*

McMaffia
Dark Market

MISHA GLENNY

NEMESIS

De slag om Rio

Vertaald uit het Engels door
Willem en Catalien van Paassen

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 2744 5

© 2015 Misha Glenny

© 2016 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos *uitgevers*,
Amsterdam en Willem en Catalien van Paassen

Oorspronkelijke titel *Nemesis: One Man and the Battle for Rio*
Oorspronkelijke uitgever The Bodley Head, an imprint of Vintage,
Penguin Random House UK

Omslagontwerp en -illustratie Studio Jan de Boer

Foto auteur © Ivan Gouveia

Kaarten © Bill Donohoe

Verspreiding voor België:
Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

In memoriam

Sasha Glenny

1992-2014

Brazilië, dat prachtige land, heeft het lelijkste record van de wereld. We zijn kampioen in dodelijk geweld. Eén op tien mensen die wereldwijd worden vermoord is Braziliaan. Dat betekent dat er jaarlijks meer dan 56.000 mensen door geweld om het leven komen. De meesten van hen zijn zwarte jongens, gedood door vuurwapens. Brazilië is ook een van 's werelds grootste drugsgebruikers en de War on Drugs is met name hier verschrikkelijk geweest. Ongeveer 50 procent van de moorden in de Braziliaanse straten is gerelateerd aan de War on Drugs.

Ilona Szabó de Carvalho, Igarapé Institute, TED Talk, oktober 2014,
Rio de Janeiro

INHOUD

Voorwoord 15

Proloog: De arrestatie I 9-10 november 2011 21

I PROTAGONIST

- 1 Eduarda december 1999-juni 2000 29
- 2 Favela 1960-1976 39
- 3 Cocaïne 1979-1989 51
- 4 Lijken 1980-1987 60
- 5 Morele instorting 1989-1999 71
- 6 Boven op de Heuvel juni 2000 79

II HOOGMOED

- 1 Bloedbad 1993 83
- 2 Orlando Jogador 1994 89
- 3 Lulu's wet 1999-2004 99
- 4 Breuk 2001-2004 109
- 5 De passie van Rocinha april 2004 118
- 6 De ballade van de magere man april 2004 125
- 7 De koning is dood 2004 133
- 8 Bem-te-vi 2004-2005 137

III NEMESIS

- 1 De grote verandering 1994-2004 147
- 2 Een helpende hand 2006-2007 153
- 3 Het heft in handen 2004-2007 162
- 4 We zijn niet alleen 2007 169
- 5 Hausse 2007 175
- 6 Nems bruid 2004-2006 180
- 7 Nemesis 1997-2009 185
- 8 De slag om Rio 2006-2008 189
- 9 Rocinha's gouden tijdperk 2007-2009 195
- 10 Politiek 2008-2010 203
- 11 Hotel InterContinental augustus 2010 208

IV CATHARSIS

- 1 Eerste contact september 2010 219
- 2 De inname van Alemão november 2010 224
- 3 Bekentenissen januari-april 2011 231
- 4 Luana en Andressa 9 mei 2011 237
- 5 De arrestatie II 3-9 november 2011 245

Epiloog 261

Appendix 275

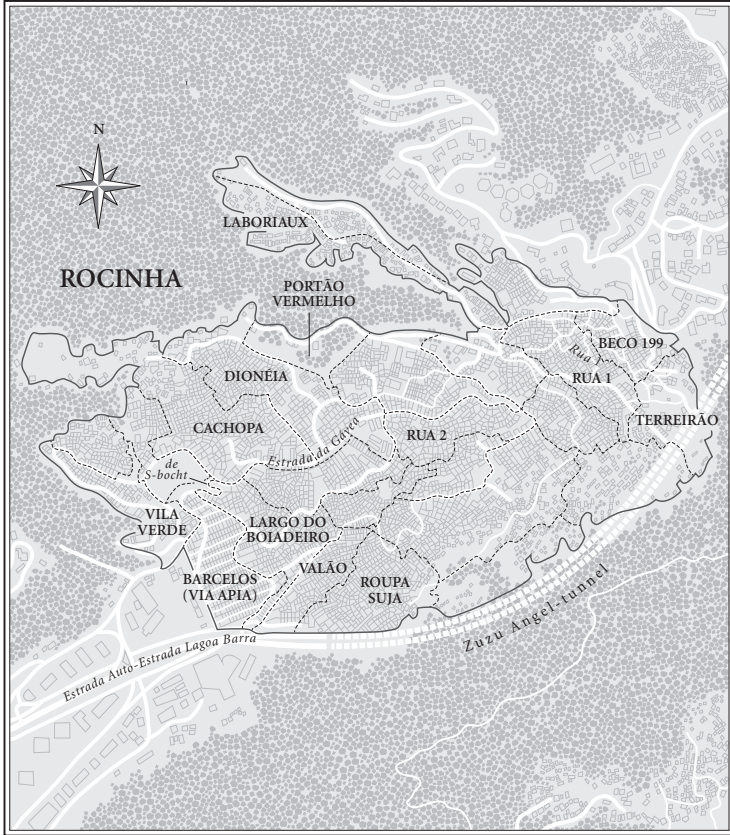
Woordenlijst 279

Illustratieverantwoording 281

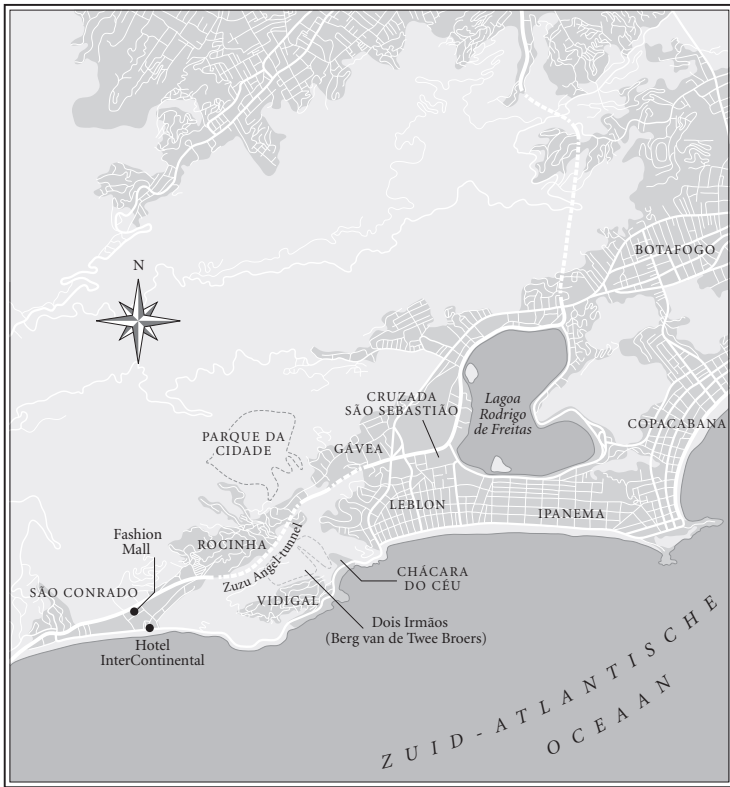
Dankwoord 283

Noten 287

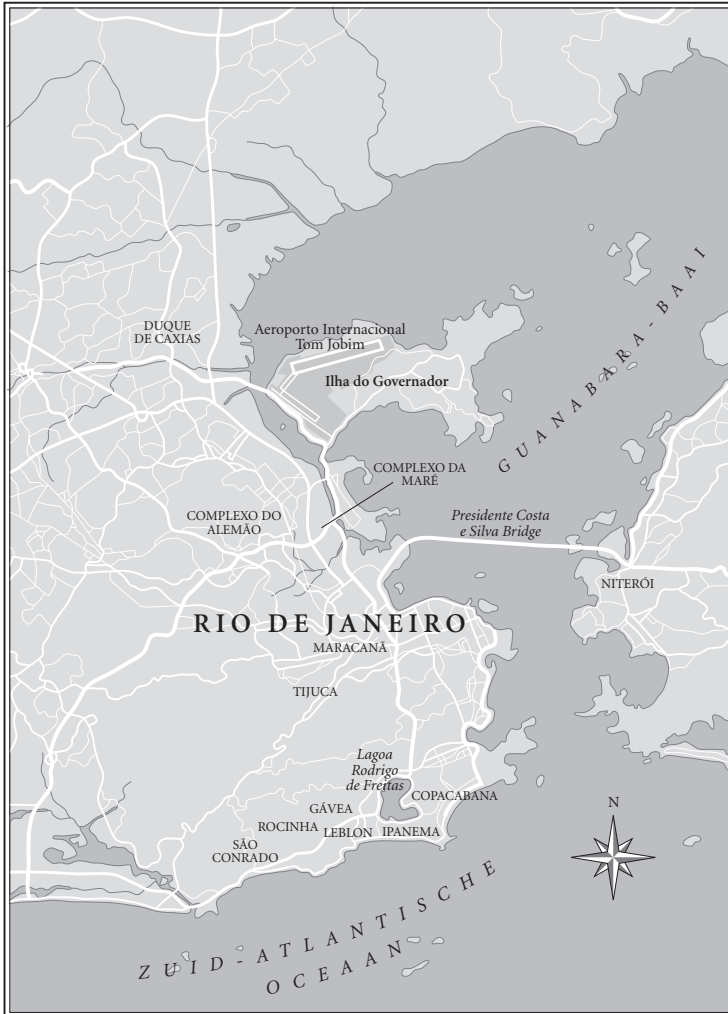
Register 291

Rocinha

Zona Sul

Rio de Janeiro

Brazilië

VOORWOORD

Het was een vreemde gewaarwording toen ik voor het eerst in Campo Grande landde. De hoofdstad van Mato Grosso do Sul ligt zo'n vierhonderd kilometer van het punt waar Brazilië, Paraguay en Bolivia samenkomen. Hij ligt ook ongeveer even ver van de Pantanal, het grootste tropische drasland op aarde. Mijn eerste indruk was dat het totaal niet Braziliaans aanvoelde.

Campo Grande werd een goede honderd jaar geleden gebouwd volgens een rasterpatroon met brede, weelderig door bomen omzoomde boulevards en zijstraten. Ik was verbaasd door de vele winkels met grote, hoge ramen. Bij slaggers hingen letterlijk tientallen magere runderkadavers in de etalage. Bij een John Deeredealer stond de ene trotse rij tractoren na de andere. Het had meer de sfeer van landelijk Texas in de jaren zestig dan van sensueel Rio de Janeiro of nijver São Paulo. Aan de scherp afgetekende stadsgrenzen maakten grote gebouwen abrupt plaats voor een bodem die zo intens rood van kleur was dat hij eruitzag alsof de grond was beschilderd. Het contrast met het diepe groen van de vegetatie gaf het gebied het aanzien van een landschap uit een stripboek.

Precies op het punt waar alles rood en groen werd, nam ik een niet-aangegeven afslag van de ringweg. Ik moest op een zandweg een paar olievaten ontwijken voor ik bij een hek van draadgaas kwam. De extra beveiligde federale gevangenis was vanaf hier bijna helemaal zichtbaar. Ik was verrast door het strakke en moderne ontwerp van de muren en wachttorens. De gebouwen waren zacht pastelrood en -geel geschilderd.

Nadat het eerste hek zich automatisch had geopend, moest ik een laatste hindernis overwinnen: een tankval. Brazilië heeft een rijke traditie op het gebied van ontsnappingen uit gevangenissen en Campo

Grande nam geen enkel risico. De gevangenis was een van de vier speciale inrichtingen voor de allergevaarlijkste criminelen, die verspreid over dit gigantische land lagen. Campo Grande lijkt niet op Brazilië's beroemdere steden, en deze gevangenis is anders dan de overige van het land.

Ten eerste waren de bewakers stuk voor stuk vriendelijk en beleefd. Sommigen spraken goed Engels, wat ongebruikelijk is in de binnenlanden van Brazilië. Ze deden hun uiterste best om mij binnen de beperkingen van hun taak ter wille te zijn.

Van de vuiligheid, de overbevolking en het latente geweld waarmee het Braziliaanse gevangeniswezen vaak wordt geassocieerd, was geen spoor te bekennen. In de inrichting van Campo Grande heerst een sfeer van orde en voorspelbaarheid. Het is voor de gevangenen geen gemakkelijk regime, maar er zijn geen meldingen over geschonden mensenrechten en geen klachten over willekeurig geweld. In die vier gevangnissen is nog nooit iemand slachtoffer van een moorddadige aanval door een medegevangene geworden, en er is ook nooit een geslaagde ontsnapping geweest. In de meeste andere Braziliaanse gevangnissen gebeuren deze dingen om de haverklap.

De belangrijkste reden voor het uitzonderlijk efficiënte beleid van de gevangenis is de beruchtheid van de gevangenen. Vroeger zetten beroemde bankovervallers en drugsbaronnen hun werk vrolijk voort vanuit de gevangenis als ze achter de tralies waren gezet. In de provinciale en gemeentelijke gevangnissen worden de onderbetaalde bewakers stevast omgekocht om een oogje dicht te knijpen bij gesmokkelde mobieltjes, drugs, gameconsoles en televisies, of bij vrouwen die naar binnen worden gebracht voor seks.

De enige manier waarop gevangenen in Campo Grande berichten van buiten kunnen krijgen is, afgezien van brieven die streng worden gecontroleerd, via hun advocaten of familieleden die toestemming hebben gekregen om op bezoek te komen. Dit stelt zelfs de best georganiseerde criminelen voor een probleem.

Nadat ik mijn spullen in een kluisje had gestopt, werd ik onderworpen aan een reeks veiligheidscontroles en biometrische checks. Ik mocht mijn horloge en bril houden en dankzij speciale toestemming van de rechter ook een digitaal opnameapparaatje, maar verder helemaal niets. Die dingen werden niet één, maar twee keer gecontroleerd voor twee federale agenten mij naar een kamertje van zo'n drie bij zes meter brachten.

Links stond een bureau met een computer en een videocamera erop. De muur rechts was bedekt met een doek waarop in grote letters FEDERAAL DEPARTEMENT VAN GEVANGENISSEN stond geschreven. De kamer werd gebruikt door gevangenen die via een videoverbinding hun proces bijwoonden in steden als Rio de Janeiro, São Paulo, Manaus of Recife.

Tegenover mij zat de man voor wie ik hier was gekomen: Antônio Francisco Bonfim Lopes. Tot zijn arrestatie in november 2011 was hij de meest gezochte man in Rio de Janeiro, zo niet heel Brazilië. Het land kende hem niet bij zijn geboortenaam, maar bij zijn bijnaam: Nem, of in de volledige Braziliaans Portugese versie O Nem da Rocinha – Nem van Rocinha.

Ik hoorde voor het eerst over Nem in 2007, toen ik meeding op een van de rondleidingen die worden aangeboden in Rocinha, de grootste sloppenwijk van Brazilië en misschien wel van heel Zuid-Amerika. Er zijn bijna duizend van dit soort nederzettingen verspreid over Rio, maar Rocinha is uniek omdat het midden tussen de drie welvarendste wijken van Rio ligt. Toen ik er voor het eerst kwam, was het al een toeristische trekpleister. Je kon in een spacewagon over de hoofdweg rijden, de Estrada da Gávea, en zo nu en dan stoppen om naar de opeengestapelde, felgekleurde dozen te kijken waarin de honderdduizend bewoners leefden. Een snelle rondleiding in een door een plaatselijke ngo georganiseerde kleuteropvang kon je besluiten met de aankoop van een naïef schilderijtje, om iets terug te doen voor de belabberde economie van de sloppenwijk.

Een van mijn gidsen zei destijds dat de grote baas in Rocinha Nem heette. Hij vertelde in alle ernst dat Nem, het hoofd van het plaatselijke drugskartel, ‘de man is die hier in Rocinha de vrede bewaart’.

Ik werd vier jaar later aan Nem herinnerd toen hij vlak na middernacht een paar kilometer buiten Rocinha werd gearresteerd. De omstandigheden waren spectaculair. Ik begon een beetje te graven en ontdekte tot mijn verrassing dat hij vlak voor zijn arrestatie interviews aan Braziliaanse journalisten had gegeven. In de media was hij vaak afgeschilderd als een meedogenloze moordenaar die met zijn drugsverkoop het leven van talloze jongeren had vergiftigd. Uit de interviews rees een heel ander beeld op. Nems antwoorden waren weloverwogen en verrieden dat hij zich terdege bewust was van het politieke en sociale belang van zijn rol als de feitelijke president, premier en machtigste zakenman van een middelgrote stad.

In de Braziliaanse winter van 2012 schreef ik hem een brief in de gevangenis, waarin ik mijzelf voorstelde en hem vroeg of hij mij zou willen ontvangen. Nu, acht maanden later, was ik in Campo Grande: tegenover mij zat Nem, volksvijand nummer één. De gevangenisregels verboden natuurlijk elk fysiek contact met hem; ik mocht hem niet eens de hand schudden. Onze eerste begroeting verliep dus nogal stijfjes.

Hij droeg de verplichte gevangenisgeding, een blauw t-shirt en een katoenen broek. Toen hij opstond om weggeleid te worden, zag ik dat hij lang en mager was, zo'n 1,90 meter. Hij had een bruine huid met een opmerkelijk smal gezicht en een lichte overbeet. Zijn haar was kortgeknipt, zonder de vertrouwde krullen van de bekendste foto's die van hem op internet circuleren. Het opvallendst waren zijn gitzwarte ogen, die zo donker waren dat de iris en pupil versmolten leken te zijn. Het was meteen duidelijk dat deze ogen de voornaamste bron van zijn charisma waren: ze keken in je ziel, maar gaven niets terug.

Hij sprak me altijd aan met een respectvol *o senhor* – meneer. Omdat ik aanvankelijk nauwelijks bekend was met de nuances van het Portugees, noemde ik hem gewoon Antônio.

Tijdens onze ontmoeting liet ik op een gegeven moment mijn pen vallen. Toen ik hem oprapte, zag ik dat zijn benen waren vastgeketend aan de stalen tafel, die met bouten op de vloer stond vastgeklonken. Hij weigerde ook een kopje koffie of een glas water, want dan had hij zijn handen boven tafel moeten brengen en had ik zijn handboeien gezien (die bij latere ontmoetingen achterwege werden gelaten). Hij leek zich door deze situatie vernederd te voelen.

Maar hij was zeer bereid om over zijn leven te praten, zowel op werk- als op privégebied. Hij zat zowel toen als nu in voorarrest, dus over bepaalde onderwerpen kon hij niets zeggen omdat die te maken hadden met criminele praktijken die nog speelden.

In de daaropvolgende twee jaar zou ik hem tien keer opzoeken. De eerste twee keer duurde het gesprek twee uur en de overige keren drie uur. Het is altijd bizar om een gevangene in een gevangenis te interviewen. Maar deze ontmoetingen waren wel héél raar. Ik ontwikkelde een intense relatie met Antônio – steeds in volkomen abnormale omstandigheden, en misschien voor een deel juist daardoor. We kwamen geleidelijk aan over diepgravende en intieme onderwerpen te spreken, die hij in enkele gevallen misschien niet eens met zijn familie zal hebben gedeeld. We spraken over drugs, over geweld, over leiderschap en

over geloof, familie en overleven in een vijandige wereld.

Wat nu volgt, is Nems verhaal. Hoewel zijn getuigenis in dit verslag centraal staat, ben ik natuurlijk niet alleen op zijn versie afgegaan. Ik heb gesproken met zijn familie, zijn vrienden, zijn vijanden, de politieagenten die onderzoek naar hem deden, de politici die met hem onderhandelden, de journalisten die over hem schreven en de advocaten die hem vertegenwoordigden. Het is naar mijn mening een verhaal dat in veel opzichten een afspiegeling is van de aard van het huidige Brazilië – de positieve en negatieve kanten ervan. Maar het vertelt ons ook hoe mensen in de meest ongunstige omstandigheden kunnen overleven en zelfs succesvol kunnen zijn – hoe ze omgaan met de dunne scheidslijn tussen leven en dood.

